

lja uz asistenciju znanosti i struke. Mnogi lijekovi, posebno oni namijenjeni primarnoj prevenciji kardiovaskularnih bolesti, jednostavno su nepotrebni. Takvi lijekovi pripadaju rastućem arsenalu nepotrebnih proizvoda (aditivi u hrani, pesticidi, različiti materijali, kozmetički preparati...) kojima ljudi zatrpavaju svoj svakodnevni prostor i okoliš. Radi se o nasilju suvišnoga, koje je, u slučaju lijekova, posljedica ljudske pohlepe i sveopće potjere za zdravljem.

U svakom slučaju, radi se o djelu koje predstavlja na dokazima utemeljenu kritiku moderne medicine, posebno moderne farmakoterapije koja je lijek pretvorila u sirovu tržišnu robu. Funkcija lijeka na tržištu je profit, a medicina postaje ekonomska djelatnost. Proizvođači lijekova bave se uglavnom marketingom, a mnogo manje razvojem i istraživanjem. Robu, odnosno lijek, najvažnije je prodati. Stoga farmaceutske kompanije ne razvijaju niti proizvode lijekove potrebne siromašnim zemljama Trećeg svijeta. Zdravi ljudi zapadnih zemalja ciljani su populacija potrošača lijekova. Ukoliko svoje zdravlje „otkriju“ (uz asistenciju farmaceutskog i medicinskog marketinga) kao zdravstveni rizik, postat će vjerni i doživotni konzumenti pilula i tableta.

Knjiga „Lijekovi ili priča o obmani“ je svojevrsan „antirecesijski“ vodič s detaljnim uputama kako smanjiti potrošnju lijekova. Poruka knjige je uvjerljiva, „pojačana“ je s 949 literaturnih navoda i utemeljena na kliničkom iskustvu autorice. Obvezna je lektira za medicinske stručnjake i liječnike, ali i za novinare i političare koji su odgovorni za zdravstvenu politiku naše zemlje. Konačno, knjiga je dobar obiteljski savjetnik za „spašavanje“ kućnog budžeta

razumnom potrošnjom lijekova. Knjigom neće biti zadovoljni ljudi uvozničkog lobija i oni koji zbog uspješne prodaje skupih lijekova „konzumiraju“ provizije ili safarizlete.

Valerije Vrček

Šime Pilić (ur.)

OBRAZOVANJE U KONTEKSTU TRANZICIJE

Biblioteka Školskog vjesnika, Split,
2008., 346 str.

Zbornik *Obrazovanje u kontekstu tranzicije* na jednom mjestu objedinjuje znanstvene radove iz područja sociologije obrazovanja publicirane u domaćoj stručnoj periodici u razdoblju od 1991. do 2008. godine. Riječ je o 15 članaka koje je napisalo šesnaestero renomiranih sociologa/inja koji/e se duži niz godina bave tematikom obrazovanja i školstva. Radovi uvršteni u zbornik razlikuju se s obzirom na teorijska polazišta i metodološke pristupe. Raznovrsnost pristupa ogleda se u različitim akcentuacijama pojedinih aspekata tematike obrazovanja u uvjetima društvene tranzicije tijekom posljednja dva desetljeća. Iako je naglasak stavljen na problematiziranje obrazovanja u uvjetima društvene tranzicije hrvatskog društva, pojedini autori u obzir uzimaju i širi europski i globalni kontekst. Pored toga, razmatranje obrazovanja u tranzicijskom kontekstu neizostavno podrazumijeva i osvrt na naslijeđe prethodnog društvenog uređenja ali i anticipiranje buduće razvojne perspektive obrazovanja.

Zbornik je koncipiran u četiri sadržajno tematske cjeline: *Teorijske perspektive*

obrazovanja, *Obrazovne perspektive u europskom kontekstu, Promjene obrazovanja, modernizacija i sociologija te Obrazovanje, znanje, zapošljavanje i održivi razvoj: perspektive u Hrvatskoj.*

Tematska cjelina *Teorijske perspektive obrazovanja* sadrži tri priloga. Prvi prilog, autora Nenada Fanuka, naslovljen je *Kulturni kapital i simbolička moć: tri aspekta Bourdieuove teorije ideologije*. U ovom radu Fanuko nastoji reaktualizirati Bourdieuovu sociologiju i ukazati na primjerenost Bourdieuove teorijske pozicije za istraživanje diferentnih društvenih fenomena. Stoga autor razmatra osnovne teorijske i epistemološko-metodološke konceptualne kategorije Bourdieuove sociologije: kapital, polje, habitus, simbolička moć (dominacija) i simboličko nasilje. Fanuko također upozorava na snažan utjecaj koji su na formiranje Bourdieuove misli izvršili strukturalizam i klasična sociologija, prvenstveno Marx, Durkheim i Weber.

Utjecaj navedenih idejnih sklopova autor identificira u Bourdieuovoj analizi ideologije. Pri tom se mogu razlikovati tri povezana i isprepletana aspekta. Prvi aspekt povezan je s Marxom i strukturalizmom. Iz ovog se rakursa „ideologija razmatra na strukturalnoj razini društva s obzirom na njezine funkcije i načine djelovanja“ (str. 35). Razmatranje ideologije kao sustava klasifikacija (hijerarhija) i legitimacija istih inspirirano je Durkheimom. Treći aspekt Bourdieuove analize ideologije je „weberijanski“. U ovom slučaju ideologija je konceptualizirana kao polje s vlastitom unutarnjom logikom.

Uzevši u obzir sve značajke njegove sociologije, Fanuko zaključuje da je „Bourdieu zaista iznimna figura u suvremenoj sociologiji“ (str. 42).

Sljedeći prilog nosi naslov *Tranzicijski problemi teorije obrazovanja: funkcionalistička i konfliktna perspektiva*. Polazeći od iskustva društvene tranzicije, autorica Jadranka Goja diskutira o teorijskim pristupima primjerenim, s jedne strane, za tumačenje realiteta tranzicijskih društava te za proučavanje obrazovanja u tom kontekstualnom okviru, s druge strane. Središnji dio rada rezerviran je za analizu obilježja funkcionalističkog i konfliktnog pristupa obrazovanju. Iako između dva pristupa postoje znatne razlike pa i konfrontacije, autorica smatra kako su i funkcionalistička i konfliktna perspektiva validni sociologijski pristupi adekvatni za razmatranje obrazovanja u kontekstu društvene tranzicije.

Miroslav Vujević autor je trećeg članka u prvom tematskom bloku. U radu *Sociologija obrazovanja – teorijsko-metodološki pristup* raspravlja se o fundamentalnim obilježjima *sociologije obrazovanja* kao distinktivne akademske discipline. Budući da se konstituiranje sociologije obrazovanja odvijalo u više etapa, teško je precizirati vrijeme njenog nastanka. Ipak, poznato je da začeci sociologije obrazovanja sežu još u 1907. godinu. Autor obrazlaže razloge pojavljivanja i daje određenje predmeta ove discipline. „Sociologija obrazovanja posebna je disciplina sociologije koja proučava društvo s aspekta obrazovanja i obrazovanje s aspekta društva“ (str. 65).

Poput bilo koje druge znanosti, sociologija obrazovanja mora voditi računa o tri razine mišljenja: logičkoj razini, razini opće teorijske orijentacije i razini empirijsko-metodskih postupaka. U nastavku, Vujević osobitu pozornost posvećuje razmatranju različitih teorijsko-metodoloških postupaka specifičnih za sociologiju obrazovanja.

Obrazovne perspektive u europskom kontek-

stu naziv je druge tematske cjeline. Prvi od tri rada u ovom dijelu zbornika doprinos je autorice Gordane Bosanac. U članku naslovljenom *Pojam „Europsko obrazovanje“ i perspektive teorije edukativnog transfera* autorica raspravlja o konceptima „europskog obrazovanja“ i „teoriji edukativnog transfera“. Kako se radi o konstruktima koji nisu sami po sebi jasni, u najvećem dijelu rada nastoji se eksplicirati njihovo značenje. Sintagma „europsko obrazovanje“ tumači se smještanjem u širu povijesnu perspektivu i ukazivanjem na njevu transformaciju tijekom stoljeća. Sama škola, jednako kao i europska obrazovna i odgojna praksa, tvorevina je europske kulture „oblikovana po mjeri dominantnih duhovnih tendencija tijekom čitavog europskog razvoja“ (str. 85). Obrazovanje, dakle, postaje europskim idealom.

U recentnom povijesnom trenutku pojam „europsko obrazovanje“ označava novu obrazovnu sintezu čija je fundamentalna zadaća omogućavanje nesmetane komunikacije na duhovnom, kulturnom, znanstvenom i proizvodnom planu. U svojoj krajnjoj instanci, obrazovanje postaje komunikacijskim procesom. Međutim, kako bi se model „europskog obrazovanja“ uspio implementirati, neophodno je njegovo oslanjanje na „teoriju edukativnog transfera“. Ova teorija zasniva se na zahtjevu da se prilikom izrade nastavnih planova i programa te određivanja odgojno obrazovnih sadržaja primjenjuje znanstvena procedura. Drugim riječima, konstrukcija obrazovno-odgojnih programa nikako ne smije biti arbitraran, volunzaristički, izvanznanstveni postupak.

Sljedeći prilog, autorice Vere Turković, nosi naslov *Europski identitet i visoko obrazovanje*. U ovom članku tematiziraju se

diferentne dimenzije eurointegracijskih procesa. Premda je konstitucija Europske unije primarno bio projekt zasnovan na ekonomskoj osnovi, stvaranje jedinstvene Europe sve više podrazumijeva i proces političke integracije. Također se izražava zahtjev za suradnjom na kulturnom planu. Pored toga se ističe ideja izgradnje zajedničkog europskog identiteta. Iznimno važnu ulogu za formiranje jedinstvenog europskog identiteta ima obrazovanje. Stoga se mnogo energije ulaže u projekt stvaranja zajedničkog europskog sustava obrazovanja i harmonizacije visokog obrazovanja u Europi.

Autorica analizira poziciju Hrvatske u kontekstu eurointegracijskih procesa s osobitim naglaskom na uključenost nacionalnog visokoobrazovnog sustava u europske programe. Pri tom se ističe kako je naše visoko obrazovanje dalo izniman doprinos stvaranju projekta europske Hrvatske.

Re-formiranje obrazovne politike u Hrvatskoj prema «Europi znanja» naslov je rada autorice Denise Krbec. U ovome članku raspravlja se o strategijama promjene u obrazovnoj politici Hrvatske. Krucijalna svrha obrazovne politike je određivanje pragmatično orijentiranih preporuka donositeljima političkih odluka. Učinkovito odlučivanje o promjenama u obrazovnoj politici pretpostavlja postizanje konsenzusa oko: njenih svrha i ciljeva, uključivanju obveza iz međunarodnih ugovora i sporazuma, očekivanja društvene zajednice o rezultatima procesa obrazovanja, te konačno, suglasnost oko društvene korisnosti određenih organizacijskih rješenja na pojedinim razinama obrazovanja.

Proces *re-forme* hrvatskog obrazovnog sustava autorica razmatra iz perspektive aktualnih tendencija na području obrazo-

vanja u Europi. U tom kontekstu posebno se apostrofira dokument *Prema Europi znanja* iz 1997. godine kojim je Europska komisija odredila pravac aktivnosti na područjima obrazovanja, osposobljavanja i inkluzije mladih u proces društvenih promjena. Ovim dokumentom predlaže se nadnacionalni politički okvir djelovanja prema izgradnji „društva znanja“. Ukazivanje na potrebu da se prilikom *re-forme* obrazovne politike u Hrvatskoj vodi računa o prihvaćanju „europskih rješenja“, nosivi je motiv čitavog članka.

Sadržajno najopsežnija tematska cjelina obuhvaća šest priloga a naslovljena je *Promjene obrazovanja, modernizacija i sociologija*. Ivan Cifrić autor je prvog priloga pod naslovom *Škola između tradicije i modernizacije*. U ovom radu propituje se društvena funkcija škole u predmodernom (tradicionalnom), modernom odnosno, postmodernom društvu. Iako se tijekom procesa preobrazbe društvenog sustava škola kurikularno mijenjala, njena bitna uloga integrativnog mehanizma društva ostaje nedirnuta. Dok se u obrazovnom kurikulumu predmodernog društva naglasak stavlja na sadržaje kulture i tradicije, u modernom društvu primat dobivaju sadržaji znanosti te obrazovne i društvene inovacije. U modernom se društvu, dakle, smanjuje odgojna te se istovremeno povećava obrazovna uloga škole.

Škola je društveni instrument modernizacijskog procesa tijekom kojeg se i sama modernizira „kao sredstvo reprodukcije inovacijske produkcije“ (str. 129). U kontekstu rapidnih tehnoloških inovacija u obrazovanju i društvenih promjena, mogućnost škole da primjerenom brzinom odgovori na novonastale izazove postaje upitnom. S identičnim se problematikom

suočava i hrvatska škola u razdoblju društvene tranzicije.

U suvremenim društvenim uvjetima, s pojavom novih obrazovnih institucija, snažnim utjecajem masovnih medija te u eri novih komunikacijskih tehnologija zaostava se pitanje o obrazovnoj ulozi škole. Cifrić smatra kako će institucija škole zasigurno opstati i u budućnosti. No, kakvo će obličje poprimiti, ponajprije ovisi o tome kako će buduće društvo samo sebe poimati.

Najopćenitije rečeno, osnovna tema rada Branislave Baranović *Promjene obrazovnog diskursa u postsocijalističkoj Hrvatskoj* jest problematiziranje odnosa politike i obrazovanja. Transformacijom političkog poretka u postsocijalističkim zemljama nezaobilaznim postaju pitanja funkcije obrazovanja u izgradnji novog društvenog uređenja te utjecaja novih dominantnih ideologija na obrazovne promjene. Jedna od osnovnih metodoloških premisa od koje polazi Baranović jest da procesi transformacije političkog sustava u bitnoj dimenziji determiniraju procese transformacije obrazovanja.

Nasuprot proklamiranom modelu liberalne demokracije, tijekom postsocijalističke transformacije u većini postsocijalističkih zemalja, pa tako i u Hrvatskoj, bazira se na promoviranju ideje nacionalne države i ideologije te na ideologiji etničkog nacionalizma. Temeljna je teza autorice članka kako su kontradikcije između proklamiranih vrijednosti političkog sustava i stvarnih vrijednosti postsocijalističkog hrvatskog društva utjecale i na promjene u sferi obrazovanja. Rezultati analize nastavnih planova 38 srednjih škola iz 1993. godine indiciraju ispravnost ove pretpostavke.

Svoj pregled *Nastave sociologije obrazova-*

nja u Hrvatskoj autor Šime Pilić započinje interesantnim podatkom kako je prvu nastavu iz kolegija sociologija obrazovanja održao Henry Suzzallo, profesor hrvatskih korijena i to na Sveučilištu Yale 1907. godine. Nakon kratke povijesne crtice, Pilić naglašava zastupljenost *sociologije obrazovanja* ali i *psihologije obrazovanja* u nastavnim programima fakulteta svih razvijenih zemalja.

Kao zasebni nastavni predmet, *Sociologija odgoja i obrazovanja* se u sveučilišnoj nastavi u Hrvatskoj pojavljuje 1970-ih godina. Nakon što je isprva imao status jedne od posebnih sociologija, ovaj predmet ubrzo postaje obveznim za studente nastavničkih usmjerenja. U nastavku autor daje pregled trenutne zastupljenosti i položaja ove znanstvene discipline na hrvatskim sveučilištima.

U vrlo kratkom tekstu *Odgoj i izobrazba kao sastavni dio kulture*, Nikola Skledar teorijski određuje pojmove odgoj i izobrazba te upućuje na njihovu nerazdvojivu povezanost. Oba pojma također su dijalektički vezani s kulturom kao totalitetom. Skledar isto tako upozorava na upućenost pedagoške znanosti na antropologiju.

Sljedeći prilog doprinos je Antuna Šundalića. Razmatranje različitih koncepcija obrazovanja predmet je njegovog rada *Obrazovanje – od statusnog simbola do egzistencijalne nužde*. Osnovna je teza članka da je „obrazovanje za poziv“ u potpunosti potisnulo koncept „obrazovanja radi obrazovanja“. Za razliku od zamisli „obrazovanja radi obrazovanja“ koje postaje „skupom potrebnom rijetkih pojedinaca“ (str. 182), „obrazovanje za poziv“ poprima karakter socijalne potrebe i egzistencijalne nužde. U pozadini ovog zadatka nalazi se masovna primjena tehnologije. Dakle,

obrazovanju se nalaže zahtjev pripreme i osposobljavanja za upotrebu tehnologije.

U nastavku Šundalić uvodi distinkciju između obrazovanja za „upotrebu“ tehnologije i obrazovanja za „stvaranje“ tehnologije. Na kraju rada navode se rezultati istraživanja odnosa hrvatske javnosti prema potrebi za obrazovanjem provedenog 1996. godine.

Prilog Adnana Tufekčića, *Fenomen obrazovanja u suvremenim udžbenicima sociologije*, jedinstven je u ovom zborniku po tome što se radi o autoru iz Bosne i Hercegovine. Autor poduzima kvalitativnu analizu sadržaja devet udžbenika sociologije koji se koriste na sveučilištima u SAD-u i Velikoj Britaniji. Tufekčića zanima način na koji se u ovim udžbenicima prezentiraju spoznaje i rezultati s područja obrazovanja. U svojoj analizi autor identificira sadržaje vezane uz fenomen obrazovanja koji se favoriziraju, sadržaje koji se ne favoriziraju, zatim, neutralne sadržaje koji se ne odnose na obrazovanje te, naposljetku, sadržaje koji su povezani s fenomenom obrazovanja ali u udžbenicima uopće nisu zastupljeni. Autor zaključuje kako iskustva razvijenih zemalja mogu poslužiti kao dragocjen predložak za reformu obrazovnog sustava naših južnih susjeda.

Obrazovanje, znanje, zapošljavanje i održivi razvoj: perspektive u Hrvatskoj naslov je četvrte, posljednje, tematske cjeline u zborniku. Predrag Bejaković autor je prvog od tri priloga u ovom dijelu knjige. U radu *Uloga obrazovnog sustava u postizanju zapošljivosti i konkurentnosti radne snage u Hrvatskoj* Bejaković nastoji rasvijetliti značaj obrazovanja za mogućnost zaposlenja i konkurentnost radne snage. Početno je autorovo stajalište kako se uslijed rapidnih tehnoloških promjena i napretka znanosti

te pod pritiskom globalizacijskih procesa, suvremena gospodarstva sve više temelje na znanju. U takvoj društveno-ekonomskoj konstelaciji primjena znanja i ideja zadobiva krucijalnu ulogu u stvaranju bogatstva. Ljudski kapital tako postaje bitna odrednica konkurentnosti i gospodarskog razvoja određene zemlje. Iz navedenog proizlazi izrazito važna uloga obrazovnog sustava za podizanje konkurentnosti radne snage a time i konkurentnosti nacionalnog gospodarstva.

Nakon teorijske elaboracije povezanosti obrazovanja, zapošljivosti i konkurentnosti, autor osobito pozornost posvećuje analizi situacije u Hrvatskoj. Bejaković tako razmatra obilježja postojećeg sustava obrazovanja, obrazovne potencijale zemlje te stavove hrvatskih poslodavaca u pogledu stručnosti, znanja i obilježja zaposlenih. Na kraju rada navodi se nekoliko sugestija za unapređenje nacionalnog obrazovnog sustava.

Vladimir Lay autor je priloga *Integralna održivost i učenje*. Autor polazi sa stano- višta „da je proces održivog razvoja inhe- rentno proces učenja, kojim možemo, ako smo tako odabrali, učiti graditi kapacitete i sposobnosti da bismo živjeli na održivi- ji način“ (str. 256). Stoga Lay pledira za iniciranje sustavnog učenja i odgajanja za integralnu održivost i održivi razvoj u Hrvatskoj. Lay, nadalje, iznosi prijedlog jednog takvog programa s razrađenim konkretnim sadržajima. Pri tom je važno istaknuti autorovo inzistiranje na tome da predloženi sadržaji budu primjereni sociokulturalnom i razvojnom kontekstu Hrvatske.

U posljednjem prilogu zbornika *Nova proizvodnja znanja: perspektive u Hrvat- skoj*, autorice Jadranka Švarc i Jasminka

Lažnjak analiziraju ulogu znanosti u druš- tvenom i ekonomskom razvitku Hrvatske. Primjeri razvijenih zemalja pokazuju da pojava „gospodarstva znanja“ (*knowled- ge-based society*) tijekom 1990-ih zahtijeva radikalne promjene u dosadašnjem tradi- cionalnom sustavu znanstvenih i sveučiliš- nih istraživanja. Također se pokazalo da je za postizanje konkurentnosti nacionalnog gospodarstva neophodno ustrojstvo naci- onalnog inovacijskog sustava koji koor- dinira znanstvena istraživanja, tehnološki i industrijski razvoj te mjere državne pot- pore.

Autorice iznose osnovna obilježja „nove proizvodnje znanja“ u opreci prema „starom načinu proizvodnje znanja“. U nastavku se raspravlja o mogućnostima transformacije postojećeg hrvatskog znan- stvenog sustava u model „nove proizvo- dne znanja“. Ovaj prijelaz ostvariv je jedi- no u slučaju zamjene klasične znanstvene politike inovacijskom politikom. U svojim zaključnim razmatranjima autorice osobit naglasak stavljaju na nužnost izgradnje na- cionalnog inovacijskog sustava.

Zbornik je upotpunjen sažecima radova te istaknutim ključnim riječima. Sažeci su također dostupni i na engleskom je- ziku. Pored toga, zbornik sadrži i kratke biografske crtice o svim autorima/icama priloga. Na samom kraju knjige istaknuta je bibliografska bilješka u kojoj se pruža informacija o prvotnom publiciranju po- jedinih radova.

Obrazovanje u kontekstu tradicije knji- ga je koja može poslužiti kao dragocjen priručnik u nastavi predmeta *Sociologija obrazovanja* na našim sveučilištima. No, ovaj zbornik također predstavlja vrlo inte- resantno štivo i za krug stručne čitateljske publike. U vremenu kada se (barem de-

klarativno) sve više govori o obrazovanju kao generatoru ekonomskog ali i općeg društvenog razvitka, ovaj će zbornik svoje čitatelje pronaći i izvan stručnih krugova. U tom smislu zasigurno može doprinijeti senzibiliziranju javnosti o iznimno važnoj ulozi obrazovanja u kontekstu suvremenog društvenog realiteta.

Krešimir Žažar

JAHRBUCH ÖKOLOGIE 2008

Beck, München, 2007, 320 str.

Godišnjak ekologije 2008. u ovom godištu donosi također zanimljivije i aktualne priloge, u uobičajenoj strukturi priloga: I. Perspektive (*Perspektiven*), II. Naglasci 2008 (*Schwerpunkte 2008*) s nekoliko tematskih cjelina: Posljedice klimatskih promjena, Učiti od prirode, Kultura i stil života, Ekološki ispiti, III. Politička povijest okoliša (*Umweltpolitikgeschichte*), IV. Primjer, iskustva, ohrabrenja (*Exempel, Ehrfahrungen, Ermutigungen*), V. Tragovi (*Spurensicherung*), VI. Pred-mislioni (*Vor-Denker*) i VII. Ekološke institucije.

U prvom dijelu Godišnjaka pod naslovom **Perspektive**, sljedeći su prilozi: Günter Altner, Reinhard Loske, Stefanie Christmann i Ulrich Grober. Osvrnut ćemo se na neke priloge.

Günter Altner (*Das Exzellenzgerangel – und die Ökologiefrage*) ukazuje na potrebu promjene istraživačkog pristupa, jer prema riječima Dennisa Meadowsa (*Die Zeit – Campus, Studium, arbeiten, leben*, Nr. 2, 2007, S. 82) ljudi više misle na posao i fakultet ali ne na budućnost. No, pitanje je misle li i sveučilišta na budućnost? Kritizira praksu u kojoj se nekolicini naj-

uglednijih sveučilišta dodjeljuju projekti (ostalima manje sredstava), koji potvrđuju njihovu kompetenciju, ali u cjelini predstavljaju mozaik iz kojega se ne vide aktualna pitanja preživljavanja. Zato upozorava na COPERNICUS-program koji slijedi četiri cilja: implementacija održivosti, stimulacija interdisciplinarnosti, približavanje rezultata privredi i povezanost sveučilišta sa ostalim sektorima društva.

Autor upozorava da su doba «hladnog rata» i «konkurencije sistema» prošlost i da će se povijest u sljedećim desetljećima pisati iz posljedica *prostornih* i *resursnih* konflikata (14). Iz takve perspektive danas su poželjna i nužna interdisciplinarna i transdisciplinarna istraživanja održivosti.

Reinhard Loske (*Die Wachstumsfrage – endgültig out oder wieder in?*) zanima je li s pitanjem rasta definitivno završeno ili je ponovno aktualno? Upozorava nas na vremensku aktualnost toga pitanja i promjene kritičkog odnosa prema rastu. U sedamdesetim godinama prošloga stoljeća bila je aktualna kritika rasta koja je kritizirala pretjeranu potrošnju i demografski boom Juga. Kritika se temeljila na trima izvorima: (1) ograničeni Zemljin sustav ne može izdržati neograničeni rast; (2) zadovoljstvo i materijalno blagostanje na određenoj razini ne koreliraju nužno negativno, dio potrošnje ima kompenzacijski karakter: nematerijalne potrebe se materijalno zadovoljavaju; (3) BSP kao socijalni indikator vodi zabludi, jer se neke pojave mogu pogrešno mjeriti (nesreće, bolesti), neke uopće ne mjere (kućni rad, susjedska pomoć) a neke se uopće ne mogu mjeriti (21).

Od osamdesetih godina kritički ton se ublažava (), a raste tehnički optimizam. Loske ističe da su ideološku nadgradnju za